

Sportgeschiedenis: Wat heb je er aan?

Interview met Maarten van Bottenburg

Daniël Rewijk

Maarten van Bottenburg is opgeleid als sociaal wetenschapper. Na zijn promotie aan de Universiteit van Amsterdam, was hij medeoprichter van onderzoeksbureau Diopter, later het W.J.H. Mulier Instituut. In het Mulier Instituut werd gestreefd naar integratie van academisch onderzoek en opdrachtonderzoek met een specialisatie op sportgebied. Inmiddels heeft hij zijn functie als directeur van het Mulier Instituut neergelegd en is hij aangesteld als bijzonder hoogleraar Sportontwikkeling aan de Universiteit Utrecht en lector Sportbusiness aan de Fontys Economische Hogeschool Tilburg. Wat opvalt is niet alleen het aantal partijen in de sportwereld waarmee Van Bottenburg heeft samengewerkt, maar ook de brede waaier aan thema's en problemen waarmee hij zich heeft bezig gehouden: van marketing in sport tot topsportbeleid, van gemeentelijk sportbeleid tot kooivechten.

Maarten, je bent op veel fronten betrokken bij de Nederlandse sportwereld. Hoe gebruik je bij al die rollen je historische kennis en inzichten, met andere woorden: "sportgeschiedenis: wat heb je er aan?"

Ik ben opgeleid als historisch socioloog, een stroming die vooral werd aangehangen aan de UvA. Ruud Stokvis is daar ook een exponent van. En daar gold het adagium: "Geschiedenis zonder sociologie is blind en sociologie zonder geschiedenis is leeg." Die twee kun-

nen niet zonder elkaar. Ik heb dus altijd bewust heel veel historisch onderzoek bij mijn werk betrokken. Ik ben socioloog in de analyses die ik trek, de theorie die ik gebruik en ook in de vragen die ik me stel. Historisch onderzoek is echter onontbeerlijk, want volgens mij zijn problemen alleen op te lossen als je jezelf de vraag stelt: "hoe is het probleem geworden zoals het is?"

Het is heel moeilijk om dat altijd in de praktijk toe te passen, in beleids- en advieswerk. Je kunt opdrachtgevers moeilijk overtuigen van de noodzaak om die hele historische achtergrond erbij te betrekken. Historisch onderzoek is over het algemeen arbeidsintensief en dat maakt het duur. Een opdrachtgever wil een pasklaar antwoord op een concrete vraag. Je moet hem er dan van kunnen overtuigen dat je met het probleem eerst nog even terug moet gaan in de tijd, omdat je dan beter kunt beschrijven waarom je het probleem hebt. Ook al heb je er dan nog niet de oplossing mee. Ik geloof namelijk niet dat je echt van de geschiedenis kunt leren, je krijgt alleen een beter begrip van de situatie en dat is al een enorme winst. Er zijn veel onderzoeken waarbij ik meer van de historische achtergrond had willen uitdiepen, maar waarbij het gewoon niet kon.

Eén onderzoek waar het goed is gelukt, was het onderzoek naar *free fight*. Dat was een enorme mediahype halverwege de jaren negentig. De staatssecretaris in die tijd, Erica Terpstra, riep dat het verboden moest worden. Ik heb dat toen geanalyseerd vanuit een historische benadering: terug naar de oude Grieken. Vooral heb ik gekeken naar de opkomst en de verspreiding van al die Japanse vechtsporten en ook naar de verharding, als een tendens die niet zomaar uit de lucht komt vallen. Het is iets dat zich al vanaf de jaren zeventig voordoet bij nieuw geïntroduceerde vechtsporten. Er is geprobeerd om die verharding in geleide banen te brengen en het heeft zich buiten de organisaties om, in een meer commerciële omgeving ontwikkeld. In het advies dat we uitbrachten, hebben we het politieke probleem dat was ontstaan, kunnen neutraliseren en ook veel meer begrijpelijk kunnen maken door de geschiedenis erbij te betrekken. Voor mij werken disciplines als sociologie, geschiedenis, psychologie en economie het best als ze met elkaar in verband worden gebracht.

In Nederland is sportgeschiedenis vooral een zaak geweest voor sociologen. Reguliere historici zijn op dat specialisme, maar ook bij de studie van andere populaire cultuuruitingen als popmuziek en film heel passief gebleven. Wat is de achtergrond daarvan denk je?

Ik denk dat de aandacht voor aspecten van de populaire cultuur samenhangt met de popularisering van het hoger onderwijs in de jaren zeventig. De grote instroom van mensen met een lagere sociale achtergrond heeft er toe bijgedragen dat er onderwerpen werden ingebracht die dichter bij hun eigen achtergrond, cultuur en beleving lagen. Vooral de sociologie had een enorm aandeel in die instroom en daar komt nog bij, dat het als wetenschap minder gevestigd en dus minder afgebakend was dan bijvoorbeeld geschiedenis. Geschiedenis was meer gericht op prestigieuze wetenschappelijke onderwerpen, dan op alledaagse zaken als televisie kijken, sport of popmuziek. Sociologie stond meer open voor vernieuwing en had meer te winnen bij de studie van dat soort thema's.

En hoe zit het dan in Angelsaksische landen als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Australië, maar ook Duitsland en België waar de studie van sport een gevestigde academische tak is?

Voor de Angelsaksische landen kun je zeggen dat sport daar een hogere sociale standing had dan hier en dat het dus binnen een gevestigde wetenschap als geschiedenis makkelijker was om zich daarmee bezig te houden, omdat het ook meer in het algemeen werd gezien als een activiteit die erbij hoorde, een onderdeel van de opleiding van jongeren, ook van hogere komaf. Terwijl in Nederland sport werd gezien als iets dat van het volk was; een opvatting die overigens historisch onjuist is, maar werd bepaald door de populaire sporten die in de media domineerden. Maar, dit is het eerste wat in me opkomt en ik heb er nooit onderzoek naar gedaan...

Wat zijn volgens jou de meest urgente thema's die op het terrein van sportgeschiedenis onderzocht moeten worden?

Het is moeilijk om keuzes te maken omdat het terrein nog zo vreselijk braak ligt. Er is zoveel dat nog moet gebeuren en iedere keuze houdt in dat je andere dingen niet kunt doen, terwijl die niet per se minder dringend

zijn. Maar als je ergens moet beginnen: er is nog zoveel basiswerk te verrichten. Gelukkig zijn door de initiatieven van stichting De Sportwereld en het werk van Wilfred van Buuren de archieven in kaart gebracht. Dat is ontzettend belangrijk, het is nog geen wetenschappelijk onderzoek, maar wel een voorwaarde om dat te kunnen doen.

Het is ook erg belangrijk dat sportgeschiedenis zich niet terug trekt op een eilandje, los van ander historisch onderzoek. Ook al om serieus genomen te worden, moeten sporthistorici goed ingelezen zijn over de onderwerpen en thema's die er in bredere zin in de geschiedenis leven, vooral over de periode waarin de sport opkomt. Ik ga dan uit van de moderne sport: grof gezegd 1800 en later. Je moet de sportgeschiedenis bestuderen in samenhang met maatschappelijke ontwikkelingen die zich op hetzelfde moment voordoen. In Nederland betekent dat in ieder geval de natievorming, maar ook ontwikkelingen in de sociale verhoudingen, de industrialisatie en schaalvergroting. Je moet dus steeds in de gaten houden waar andere onderzoekers zich mee bezig houden, want je kunt alleen maar groeien als je werkt in contact en interactie met andere vakgenoten. In dat enorme terrein van sportgeschiedenis moeten weloverwogen keuzes bijdragen aan de legitimiteit van het vakgebied.

In een bespreking van Benjo Maso's Het zweet der goden. Legende van de wielersport¹ toon je een sterke drang om de mythologie in de sport te ontcrachten en neutraliseren. Je kunt die mythologie ook gebruiken om te zien tegen welke achtergrond en met welke bedoeling ze is ontstaan. Hoe kijk je daar nu tegen aan?

Je ziet daarin veel terug van de invloed die Norbert Elias op mij heeft gehad. Ik ben zijn assistent geweest, in de tijd dat hij in Amsterdam doceerde. En Elias was natuurlijk een wereldberoemd socioloog, maar ook één van de oude stempel. Hij noemde sociologen "mythenjagers", die aan de hand van wetenschappelijke feiten maatschappelijke mythes doorprikken. Ik heb er zelf lange tijd ook zo naar gekeken. En hoewel mijn opvattingen wat zijn veranderd, geloof ik nog steeds sterk in empirisch onderzoek. Zeker grote thema's als globalisering kunnen uitlopen op een enorm theoretisch

gewauwel, als je het niet terug brengt tot wat er eigenlijk aan gegevens voor handen is. De stap die ik wel gemaakt heb is dat die mythen ook op een andere manier interessant zijn: ze zijn geconstrueerd en je kunt ze dus ook deconstrueren. Wat zit er achter, wie zegt het en waarom en in welke context?

Een zakelijke en nuchtere benadering van sport kan ook erg belangrijk zijn. Tijdens de laatste Tour de France bijvoorbeeld was elke distantie in de verslaggeving ver te zoeken. Hoe heb je de Tour beleefd?

Ik was op vakantie en heb het in flarden gevolgd, via buitenlandse radio en Nederlandse kranten. Er is een aantal vragen die bij mij steeds terugkeren. Eén ervan is: Waarom wordt de individuele wielrenner steeds als dader veroordeeld? Terwijl overduidelijk is dat er een dopingcultuur en -structuur aanwezig is, waarbij die renner onderdeel is van een veel breder systeem. Maar we halen de individuele wielrenner eruit om de rest vrij te spreken. Dat is volstrekt ten onrechte. En de hele opkomst van die dopingcultuur is typisch iets wat je in een historisch perspectief moet plaatsen om het goed te kunnen analyseren.

Het tweede is iets waar ik me over blijf verbazen en dat vooralsnog veel meer vragen oproept dan dat ik er antwoorden bij heb: waarom altijd de wielrennerij eruit wordt gepikt. Terwijl er zeer goede argumenten zijn om aan te nemen dat het een veel breder verschijnsel is. De Spelen van Athene waren nog niet begonnen of er waren al twee Griekse hardlopers verdwenen. En bij de Winterspelen van Turijn is een compleet team van Oostenrijkse langlaufers geruisloos weg gemanoeuvreerd. Ook het voetbal blijft helemaal buiten schot. Alleen in de wielrennerij wordt het steeds opgespeeld. En dan jeuken mijn handen om dat beter uit te zoeken en er over te schrijven, maar goed dat kun je niet zomaar doen. Het is zo'n gevoelig onderwerp, dat je het alleen met gedegen onderzoek te lijf kunt gaan.

Maar is doping eigenlijk wel echt een probleem? Als je het vanuit historisch perspectief bekijkt is het pas de laatste twintig jaar een probleem geworden, in de zin dat het de gemoederen echt beroerd. Je kunt tegen doping zijn vanuit morele overwegingen

of gezondheidsredenen. Vanuit historisch perspectief moet je het niet zien als een probleem, maar moet je uitzoeken hoe die dopingcultuur is ontstaan. De medicalisering van topsport is een historische ontwikkeling geweest. En door die te schetsen kun je aantonen dat we nu met een bepaalde eenkennigheid en met normatieve beoordelingen te maken hebben. Als historicus kun je beschrijven hoe sport is geëvolueerd en hoe sporters steeds naar nieuwe middelen hebben gezocht om zich te onderscheiden van anderen: gespecialiseerde training, professionalisering, meer tijd vrij maken dan de ander, betere trainers en trainingsmethoden, beter voor je lichaam zorgen en op je voeding letten, medicatie. Neem het bloedbeeld: hoe verandert dat nou en kun je dat er dan niet uithalen als je op hoogte hebt getraind en er weer in doen als je weer op laagte bent. Die stappen zet je niet alleen, dat doe je binnen een organisatie, met begeleiders, trainers, topsportmanagers. Dat is één groot netwerk om prestatieverbetering door te voeren. Het begint heel geleidelijk en gaat steeds verder. Doping is daar een heel logisch uitvloeisel van. Het is dan geen kwestie meer van goed of fout, maar een logische ontwikkeling.

Dat wil niet zeggen dat je doping in de sportwereld niet als probleem moet beschouwen. Want als je doping helemaal zou vrijgeven, trek je de doos van Pandora open. Dat zou de ontwikkeling en verspreiding van doping alleen maar versnellen, zoals de opkomst van gendoping. Je zult dan bovendien medeverantwoordelijkheid moeten dragen voor de enorme risico's die hiermee zijn verbonden. Je kunt je in de sport dan ook niet onttrekken aan een ethisch-normatief standpunt over doping. Voor beleidsmakers is er dus eigenlijk geen andere uitweg dan te proberen de boel in goede banen te leiden.

Tenslotte wil ik het even met je hebben over de rol van de elite bij de verspreiding van sport. Die wordt bij jou, maar ook bij Ruud Stokvis, heel sterk vanuit het trickle down effect beschreven en vanuit noties van statusgevoeligheid: de elite hield zich bezig met een bepaalde sport, maar zodra die populair werd verruilde ze die voor een andere, meer exclusieve sport. Bij onderzoek naar adellijke bestuurders in de ontstaansperiode van sport in Nederland, vooral Baron van

Tuyll van Serooskerken, heb ik gezien dat zij voornamelijk geïnteresseerd waren in een zo groot mogelijke verspreiding van sport en een zo groot mogelijke betrokkenheid van het volk bij sport. Is dat niet tegenstrijdig met jouw uitgangspunten?

Dit is een heel interessante, maar ook heel complexe materie. Er is vrij veel over dat *trickle down effect* geschreven, maar hoe dat exact werkt is nog niet helder. Om iets exclusief te houden en te kunnen genieten van de status die met die exclusiviteit gepaard gaat, moeten anderen het over willen nemen. Je ziet bij zo'n proces altijd dat aan de ene kant degene die een statusgevoelige activiteit beoefent, er ook prat op gaat. Ze stellen het voor als iets dat zeer de moeite waard is, wat eigenlijk iedereen zou moeten willen. Daarnaast is het voor status natuurlijk belangrijk dat het niet door iedereen kan worden overgenomen. Aan de ene kant wil je het aanprijzen, maar aan de andere kant wil je distantie bewaren en daar zit een soort spanning tussen.

Het is ook belangrijk om in te zien dat mensen lang niet altijd voor een sport kiezen omdat zij daaraan sociale status kunnen ontleen. Het gaat bij deze distinctie niet om een altijd bewust nagestreefde "verheffing" boven andere mensen. Eén van de stellingen in *Verborgene competitie* is dat niemand zich aan de onderscheidende werking van sociaal gedrag kan onttrekken. Of je wilt of niet, je positioneert jezelf door de auto die je rijdt, de kleding die je kiest of de sport die je beoefent. Mensen worden voortdurend op dit soort zaken beoordeeld, vaak in één oogopslag. Niet om iemand in een bepaald hokje te stoppen, maar om de wereld en je eigen positie daarin te begrijpen. Mensen plaatsen elkaar voortdurend. Dat is een spel, dat eigenlijk geen spel is maar een doodserieuze activiteit en eigenlijk is het ook geen activiteit, maar een diep verankerd, haast automatisch verlopend sociaal mechanisme.

Je zegt dat Van Tuyll van Serooskerken moeiteloos samenwerkte met iemand als Nico Broekhuysen, de aartsvader van het korfbal. Broekhuysen wil ik zien als een vertegenwoordiger van de middenklasse, een leraar, net als de dominee en de arts de traditionele woordvoerders van de middenklasse. Net als een baron hadden ze een bepaalde morele rol, waarin ze konden zeggen wat goed en fout was in de samenleving. Ze hadden beiden sterke invloed op grote groepen in de samenleving. En hadden elkaar nodig om brede krin-

gen bij de sport te betrekken.

Het belangrijkste is dat het *trickle down effect* niet als een soort mono-causale richting of invloed begrepen moet worden. Het wordt door heel veel factoren bepaald. Er is ook veel in veranderd als je kijkt naar de situatie aan de begintijd van de sport en nu. De bepalende rol van de elite is veel minder geworden. En de elite van tegenwoordig is natuurlijk niet dezelfde als die van een eeuw geleden. Tegenwoordig spelen bijvoorbeeld de media een veel grotere rol dan in de beginfase van de moderne sport. Dat wil overigens niet zeggen dat de elites geen rol meer hebben. Maar bepalend is nu vooral de mate waarin zij invloed en greep hebben op de media. Dat maakt het allemaal veel gecompliceerder.

ⁱ Maarten van Bottenburg, "De Janus-kop van de sport-socioloog" in: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 18 nr. 1 (1992)